

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Politie

Moonen, X.; Rispens, I.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

Published in

Beperkt in de keten

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Moonen, X., & Rispens, I. (2017). Politie. In H. Kaal, N. Overvest, & M. Boertjes (Eds.), *Beperkt in de keten: Mensen met een licht verstandelijke beperking in de strafrecht keten* (2e ed., pp. 85-100). Boom criminologie.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Xavier Moonen en Imke Rispens

5.1 INLEIDING: DE POLITIE EN MENSEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING

De politie komt op verschillende manieren in contact met mensen met een licht verstandelijke beperking, maar voornamelijk op straat of in het verhoor. Dit kan zowel een getuigenverhoor als een verdachtenverhoor zijn. Het probleem is dat een politieman of -vrouw die een gesprekspartner voor zich heeft, over het algemeen niets weet van de achtergrond van deze persoon. In het geval dit iemand met een licht verstandelijke beperking is, spreekt de politie hem¹ in eerste instantie dus vaak aan zoals ze dat met iedere burger doet. Hierbij kunnen er misverstanden en/of miscommunicaties optreden. In de initiële politieopleiding en in sommige vakspecialistische politieopleidingen wordt er daarom aandacht besteed aan de kenmerken van mensen met een licht verstandelijke beperking en de specifieke vereisten die dit stelt aan de communicatie. Uit onderzoek van Spivak en Thomas (2012) bleek dat agenten in Australië met meer kennis een mogelijke licht verstandelijke beperking redelijk tot goed konden signaleren. Daarnaast bleek dat verdachten met een licht verstandelijke beperking zich door hen over het algemeen beter behandeld voelden; de samenhang is duidelijk.

5.2 GETUIGENVERHOOR ALGEMEEN

Het doel van het getuigenverhoor is het verkrijgen van informatie van de getuige over een gepleegd of nog te plegen (strafbaar) feit (Amelsvoort, Rispens & Grolman, 2015). Deze informatie kan soms richting geven aan een opsporingsonderzoek, bijvoorbeeld omdat zij informatie over de verdachte bevat of omdat bijvoorbeeld een bepaald voertuig door een getuige is gezien. Deze informatie moet dan wel betrouwbaar zijn, anders geeft zij een verkeerde richting aan het onderzoek. Een aangifteverhoor is ook een vorm van getuigenverhoor, alleen is de aangever nu niet 'observerende getuige' geweest, maar zelf slachtoffer van

1 Vanwege de leesbaarheid is gekozen voor de mannelijke vorm. Waar 'hij' of 'zijn' staat, kan ook 'zij' respectievelijk 'haar' gelezen worden.

een strafbaar feit. Het doel van een aangifteverhoor en de aspecten die hierbij een rol spelen, zijn hetzelfde als in het getuigenverhoor.

Een getuigenverhoor wordt volgens een vast model uitgevoerd en begint altijd met een 'opening' van het gesprek, waarin onder andere uitleg wordt gegeven over het verhoor en het verloop daarna. Pas als alles duidelijk is voor de getuige en eventuele vragen, opmerkingen of emoties zijn besproken, wordt begonnen met het zaakgerichte gedeelte. Hierin wordt de getuige gevraagd om datgene wat hij heeft meegemaakt of waargenomen, op te halen uit zijn geheugen en te vertellen. Tijdens deze fase in het verhoor werken de getuige en de verhoorder idealiter samen om dit ophaalproces zo optimaal mogelijk te laten verlopen. De verhoormethode die wordt gebruikt, de vragen die de verhoorder stelt, zijn non-verbale gedrag en de instructies die hij geeft, hebben invloed op de herinnering van de getuige. Uiteindelijk resulteert de herinnering in een verklaring van de getuige.

5.3 PROBLEMEN GETUIGENVERHOOR ALGEMEEN

Gudjonsson (2010) geeft een goed overzicht van de problemen die bij een getuigenverhoor kunnen optreden. Zowel de inhoud als de betrouwbaarheid van een getuigenverklaring is van belang; dit betekent dat een getuige bij meerdere gelegenheden hetzelfde verhaal vertelt, dus consistent is in zijn verklaring, en dat deze overeenkomt met de feiten (accuraat is). In de praktijk worden getuigen vaak meerdere keren verhoord. Wat betreft inconsistentie geldt dat er pas sprake is van een onbetrouwbare verklaring, wanneer een getuige een verhaal in grote lijnen bij elke gelegenheid verandert. Normaal gesproken treden er altijd wel kleine inconsistenties tussen verklaringen op door waarnemings- en geheugenfouten, vooral wanneer de tijd tussen het voorval en het afleggen van een verklaring (de zogenaamde retentietijd) langer is. Grote inconsistenties kunnen in een nader verhoor aan de orde komen. Betrouwbaarheid houdt echter meer in dan alleen consistentie. Ook de accuratesse en volledigheid van de verklaring spelen hierbij een rol (Merckelbach, Candel, Jelicic & Crombag, 2003). Accuraatheid is de mate waarin de verklaring strookt met de feiten. Volledigheid is de mate waarin de getuige alle details van een gebeurtenis beschrijft. De meeste fouten in een verklaring ontstaan – het bewust verdraaien van de waarheid buiten beschouwing latend – door onbewuste waarnemings- en geheugenprocessen. Zowel niet te beïnvloeden als wel te beïnvloeden factoren kunnen invloed hebben op de betrouwbaarheid van de verklaring. Factoren waar de verhoorder wel invloed op heeft, zijn pressie tijdens het verhoor, het soort vragen dat gesteld wordt, het herhalen van vragen en het gedrag van de verhoorder. Het ophalen van de herinnering door de getuige is voor veel getuigen moeilijk, zeker als het voorval al lang geleden gebeurd is. Behalve de inhoud van de vragen is ook de vorm belangrijk. Het stellen van sturende en suggestieve vragen levert onbetrouwbare informatie op, omdat in een dergelijke vraag al informatie besloten ligt. Het herhalen van vragen kan door een getuige worden geïnterpreteerd als pressie. Zeker als er herhaaldelijk wordt gevraagd naar een

onderwerp waar de getuige zich niets over kan herinneren, bestaat de kans dat de getuige dit als pressie ervaart en uiteindelijk maar wat gaat zeggen. Verder spelen de houding en het non-verbale gedrag van de verhoorder een rol in het verhoor. Bijvoorbeeld een afkeurende of juist luisterende houding of het geven van zowel negatieve als positieve feedback door de verhoorder.

5.4 VERDACHTENVERHOOR ALGEMEEN

Het verdachtenverhoor omvat het stellen van vragen in de richting van het bewijs aan personen die verdachte zijn in de zin van artikel 27 van het Wetboek van Strafvordering. Bij het verdachtenverhoor staat de waarheidsvinding centraal. Het verhoor mag nooit uitsluitend gericht zijn op het verkrijgen van een bekentenis. Daarom is het van belang om het verhoor dusdanig professioneel uit te voeren, dat van de verdachte zo veel mogelijk relevante informatie op een betrouwbare en niet-risicovolle manier wordt verkregen. Het gaat daarbij niet alleen om de grote lijnen, maar ook om de details. De informatie die de verdachte geeft, wordt getoetst aan de informatie die reeds verkregen is tijdens het opsporingsonderzoek (ook wel tactische en technische aanwijzingen genoemd). In het algemeen bestaat het verhoorproces uit een drietal onderdelen: het eerste contact, het persoonsgerichte verhoor en het zaakgerichte verhoor.

5.5 PROBLEMEN VERDACHTENVERHOOR ALGEMEEN

In de praktijk ligt het zwaartepunt van het verdachtenverhoor vaak bij het verkrijgen van een 'bekentenis'. Onder een bekentenis wordt in dit geval verstaan: het volledig erkennen van een ten laste gelegd feit. Oorzaken die hieraan ten grondslag liggen, kunnen zijn scoringsdrift, druk van prestatiecontracten, media-aandacht, impact van het voorval op de samenleving, enzovoort. Het gevaar van alleen koersen op een bekentenis is dat hierdoor de waarheidsvinding geweld wordt aangedaan. Het resultaat kan zijn dat de verdachte onterecht wordt veroordeeld. Daar komt bij dat de werkelijke dader dan nog altijd vrij rondloopt en wellicht nieuwe slachtoffers maakt. Bij elke vorm van verhoor zijn de inhoud van de verklaring die uiteindelijk op papier komt én de betrouwbaarheid daarvan van belang, in eerste instantie voor het opsporingsonderzoek en later voor de bewijsvoering. Bij het verdachtenverhoor gelden nog strengere eisen ten aanzien van de betrouwbaarheid dan bij het getuigenverhoor. Een betrouwbare (bekennende) verklaring van de verdachte kan als bewijsmiddel dienen, mits deze in vrijheid is afgelegd (artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering). De rechter oordeelt of deze verklaring betrouwbaar wordt geacht en moet daarom inzicht hebben in hoe een verklaring tot stand is gekomen en of deze daderwetenschap bevat. Bij de beoordeling ten aanzien van de betrouwbaarheid van het verdachtenverhoor spelen drie aspecten een rol: de integriteit van de verdachte, factoren met betrekking tot het waarnemings- en geheugenproces van de verdachte en de invloed van de verhoorder op de verdachte. Met

integriteit wordt in dit geval bedoeld de mate waarin de verdachte opzettelijk de waarheid verdraait; de verdachte kan bewust een onbetrouwbare (leugenachtige) verklaring afleggen. Indien er voldoende confrontatiemogelijkheden met tactische aanwijzingen zijn, kan de verdachte in het zaakgerichte verhoor geconfronteerd worden met potentiële onwaarheden. Het is dan aan de verdachte om te bepalen of hij zijn verklaring aanpast of niet. Past hij zijn verklaring niet aan, dan is dat nog geen probleem. Een leugenachtige verklaring van de verdachte kan als bewijsmiddel dienen bij zijn veroordeling. Alsmar doorgaan met het verhoor totdat de verdachte bekent, is dus niet alleen risicovol (Israëls & Horselenberg, 2010) – vooral ook bij kwetsbare verdachten, zoals we hierna zullen beschrijven – maar ook onnodig.

Ook bij het verdachtenverhoor spelen de waarneming en het geheugen een rol. Wanneer de verdachte een bekentenis aflegt, moet het duidelijk zijn dat hij uit eigen wetenschap verklaart. Het is dus zaak om goed door te vragen op details en naar bijzonderheden te vragen. De verdachte moet daarbij een beroep doen op zijn geheugen. Alle factoren die te maken hebben met de waarneming en het geheugen, zoals die voor alle mensen gelden, zijn daarbij van invloed op zijn verklaring over het misdrijf. Het kan dus zijn dat zijn verklaring op detailniveau iets verschilt van hoe het werkelijk is gegaan. Het is echter niet zo dat de verdachte dit altijd bewust doet. Het grootste gevaar dat met het geheugen te maken heeft, schuilt erin dat de verhoorder zelf informatie inbrengt tijdens het verhoor. Het meest risicovol hierbij is het geven van daderwetenschap aan de verdachte, bijvoorbeeld in de vorm van suggestie. Dit kan op verschillende manieren gebeuren: verbaal, non-verbaal, door gesloten, maar ook door open vragen te stellen. Het probleem is dat uit het antwoord van de verdachte op suggestieve vragen en veronderstellingen niet meer te achterhalen is of hij uit eigen wetenschap verklaart. Dit is echter wel een wettelijk vereiste (artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering). Daarnaast is ook imaginatie een risico in het verdachtenverhoor. Imaginatie is het actief of passief gebruik maken van de verbeeldingskracht van de verdachte om diens geheugen op te frissen. Het praten in hypothesen ('Zou het kunnen zijn dat jij ...?') over bijvoorbeeld daderschap moet absoluut achterwege blijven. Bij dit soort verhoortechnieken is de kans op pseudoherinneringen groot (zie voor een klassiek voorbeeld Loftus & Palmer, 1974; en recenter Sauerland, Schell-Leugers & Sagana, 2015). Verder is de houding van de verhoorder van belang. Een professionele verhoorder hanteert een menselijke benaderingswijze. Doordrammen, het toepassen van trucs, misleiding, het uiten van bedreigingen en het doen van beloftes om een bekentenis te krijgen zijn juridisch niet toegestaan (het zogenaamde pressieverbod, artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering). Afgezien van het juridische aspect van ontoelaatbare druk is er nog een andere reden om dit niet te doen: het vergroot het risico op een onbetrouwbare verklaring en zelfs op een valse bekentenis.

5.6 VERHOOR KWETSBARE PERSONEN: EISEN EN PROCEDURES

Er zijn twee richtlijnen van het College van procureurs-generaal die betrekking hebben op mensen met een licht verstandelijke beperking. In de *Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten* (afgekort: *Aanwijzing AVR*, 2012) staat vermeld in welke gevallen een verhoor auditief dan wel audiovisueel moet worden geregistreerd en staat gedefinieerd wie kwetsbaar zijn. Verhoren van verdachten en geplande verhoren van getuigen en aangevers moeten tenminste auditief worden geregistreerd bij misdrijven die strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van (Militair) Strafrecht, als:

- er een overleden slachtoffer is;
- de strafbedreiging twaalf jaar of meer bedraagt;
- de strafbedreiging minder dan twaalf jaar bedraagt en er sprake is van evident zwaar lichamelijk letsel;
- het gaat om een zedendelict met een strafbedreiging van acht jaar of meer of om seksueel misbruik in een afhankelijkheidsrelatie.

Wanneer er daarnaast nog sprake is van een kwetsbaar persoon, moet het verhoor audiovisueel worden geregistreerd. Kwetsbaar zijn volgens deze *Aanwijzing AVR*:

- minderjarigen onder de 12 jaar;
- minderjarigen tussen de 12 en 16 jaar;
- personen met een verstandelijke beperking;
- personen met een cognitieve functiestoornis.

Verstandelijke beperking wordt in de *Aanwijzing AVR* als volgt gedefinieerd en toegelicht:

'wanneer een persoon als gevolg van beperking van de intellectuele vermogens minder vaardig is in het uitoefenen van bezigheden op het gebied van wonen, werken, leren, communicatie, of bij het gebruik van vervoer of andere voorzieningen in de samenleving. Of er sprake is van een persoon met verstandelijke beperkingen is aan de oordeelsvorming van de opsporingsambtenaar. Bij twijfel over de intellectuele vermogens van de te verhoren persoon dient de persoon in kwestie behandeld te worden als ware hij een persoon met verstandelijke beperkingen.'

In de praktijk blijkt echter dat een licht verstandelijke beperking in de strafrechtsketen vaak over het hoofd wordt gezien. Ook bovenstaande definitie in de *Aanwijzing AVR* biedt de opsporingsambtenaar weinig houvast.

De andere richtlijn die omtrent eisen en procedures rondom het verhoor van mensen met een licht verstandelijke beperking voorschriften biedt, is de *Politie-instructie zeden 2016* van het Landelijk Programma Zeden Kinderpornografie en Kinderseksstoerisme. Dit betreft een werkinstructie voor opsporingsambtenaren die te maken krijgen met de behandeling van zedenzaken en deze vervangt de *Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik* (2011). Hierin staat dat de zedenrechercheur tijdens het onderzoek informatie vergaart over

de mogelijke kwetsbaarheid van te horen personen. Licht verstandelijke beperking is een van de kwetsbaarheden die wordt benoemd. Het kan ook zijn dat er pas tijdens het verhoor een indicatie voor kwetsbaarheid van de persoon ontstaat, bijvoorbeeld naar aanleiding van het stellen van bepaalde vragen. De zedenrechercheur overlegt indien sprake is van een verdachte met de verhoorder kwetsbare verdachten en bij kwetsbare getuigen of aangevers met de beoordelaar-adviseur van de verhoorstudio over de noodzakelijk in te zetten deskundigheid. Een verhoorder kwetsbare verdachten is een rechercheur die met goed gevolg de opleiding voor het verhoor van kwetsbare verdachten aan de Politieacademie heeft afgerond (VKV). De verhoorder kwetsbare verdachten of beoordelaar-adviseur consulteert daarbij zo nodig een recherchepsycholoog (een psycholoog in dienst van de politie die de opleiding recherchepsychologie heeft voltooid). Afhankelijk van het soort kwetsbaarheid wordt het verhoor uitgevoerd door een gecertificeerd zedenrechercheur, een studioverhoorder of de verhoorder kwetsbare verdachten. Een studioverhoorder is een opsporingsambtenaar die het verhoor in een kindvriendelijke studio afneemt en die is gecertificeerd voor de opleiding 'Verhoren van kwetsbare getuigen in zedenzaken' van de Politieacademie, dan wel deze opleiding volgt. Indien het laatste het geval is, vindt het verhoor plaats onder begeleiding van een docent. Het verhoor van personen met een licht verstandelijke beperking wordt audiovisueel geregistreerd. De keuze voor de verhoorlocatie is casusafhankelijk. Een extern deskundige kan worden ingezet indien binnen de politie onvoldoende expertise voorhanden is voor een specifieke casus, en is vooral aan de orde wanneer bij de politie onduidelijk is wat de implicaties zijn van een eventueel verhoor. Een extern gedragsdeskundige (werkzaam buiten de politieorganisatie) wordt na overleg met de recherchepsycholoog via de Landelijke Deskundigheidsmakelaar (LDM) ingezet. Extern deskundigen worden niet ingezet als verhoorder, maar worden geraadpleegd bij de voorbereiding en eventueel de uitvoering van verhoren van kwetsbare personen in zedenzaken. Een recherchepsycholoog of extern gedragsdeskundige kan helpen bij het 'vertalen' van de psychologische rapportage over de getuige en/of advies geven over de specifieke wijze van communiceren. Eventueel kan deze de verhoorder tijdens het verhoor coachen vanuit de regiekamer.

5.7 BEÏNVLOEDING VAN WAARHEEDSVINDING DOOR GESPREKKEN MET MENSEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING VÓÓR HET POLITIEVERHOOR

Bij mensen met een licht verstandelijke beperking die aangifte willen doen van een zedendelict, speelt soms het volgende probleem. Als cliënten met een (licht) verstandelijke beperking die in een instelling wonen vage uitspraken of ont-hullingen doen in de richting van begeleiders over mogelijk seksueel misbruik, vindt er soms een zogenaamd taxatiegesprek plaats. Dit gesprek is bedoeld om vast te stellen of er sprake is van een strafbaar feit. Het is van belang om dit op een professionele, dit wil zeggen niet-suggestieve, wijze uit te voeren

en om tijdig te stoppen met het taxatiegesprek als het doel bereikt is. Zodra er sprake lijkt te zijn van een strafbaar feit en betrokkenen dit willen, moet de zaak overgedragen worden aan de politie. Het stellen van vervolgvragen over het vermoedelijke strafbare feit is een taak van de politie. Het risico van te ver doorvragen tijdens een taxatiegesprek is dat de persoon met een licht verstandelijke beperking zich al voldoende bevraagd voelt en geen zin meer heeft om bij de politie nog eens zijn verhaal te doen. Een ander risico is dat er tijdens het taxatiegesprek sturende vragen worden gesteld. Niet iedereen die een taxatiegesprek voert, is hiervoor goed opgeleid. Iemand kan zich dan niet bewust zijn van het effect van sturende vragen op de waarheidsvinding. Het doel van een hulpverlener is immers ook om, naast het zoeken van aanwijzingen voor een strafbaar feit, te zoeken naar aanwijzingen voor de noodzaak van hulpverlening. Dit kan conflicteren met het werk van de politie, dat gericht is op waarheidsvinding. Voor de politie is de ontstaansgeschiedenis van een verklaring en van bepaalde uitspraken door een slachtoffer of getuige van belang. Deze wordt tijdens de aangifte in kaart gebracht, door bijvoorbeeld te vragen naar wat de cliënt in eerste instantie in het taxatiegesprek letterlijk heeft gezegd en wat er vervolgens gevraagd en gezegd is door de gesprekspartners. Zo wordt bekeken of er sprake zou kunnen zijn van beïnvloeding van de verklaring. Beïnvloeding heeft mogelijk negatieve gevolgen voor het strafrechtelijk onderzoek. Het is daarom raadzaam een taxatiegesprek op te nemen en, rekening houdend met de vereisten van de privacywetgeving ter zake, ter beschikking te stellen van de politie indien er een strafrechtelijk onderzoek wordt opgestart. Inzicht in de totstandkoming van de onthulling van het vermoedelijk strafbare feit draagt bij aan het zorgvuldig kunnen onderzoeken van een vermoedelijk strafbaar feit. Een alternatief is het maken van een gespreksverslag met daarin zowel de letterlijke antwoorden van de cliënt als de letterlijke vragen van de taxateur. De letterlijke, vage, spontane onthulling van de cliënt die aanleiding was voor het voeren van een taxatiegesprek moet daarin zijn terug te lezen.

5.8 VALKUILEN BIJ HET VERHOREN VAN MENSEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING

Eerder zijn in dit hoofdstuk al algemene problemen genoemd die zich kunnen voordoen bij het getuigen- en verdachtenverhoor. Al deze problemen kunnen ook spelen bij het verhoor van mensen met een licht verstandelijke beperking. Daarnaast kunnen zich bij deze mensen nog extra problemen voordoen. De groep mensen met een licht verstandelijke beperking is zeer divers en het wil dus niet zeggen dat deze problemen zich bij een concrete persoon altijd voordoen en in dezelfde mate. Misverstanden en miscommunicatie kunnen inaccurate en onvolledige verklaringen tot gevolg hebben, waarbij de gevolgen voor een aangever of getuige met een licht verstandelijke beperking relatief kleiner kunnen zijn dan de gevolgen voor een verdachte met een licht verstandelijke beperking.

Mensen verschillen in de mate van gevoeligheid voor suggestie. Suggestibiliteit is de neiging om verhalen van anderen tot eigen herinneringen om te vormen (Rassin & Candel, 2010). Over het algemeen zijn mensen met een licht verstandelijke beperking gevoeliger voor suggestie en dus eerder geneigd om aangeboden informatie te integreren in hun geheugen. Kenmerkend voor suggestibiliteit is de daaruit voortvloeiende bronamnesie. Bronamnesie, ook wel bronverwarring genoemd, is het verwarren van de bron van de herinnering aan een gebeurtenis. De verdachte weet niet meer waar hij welke informatie vandaan heeft, koppelt bijvoorbeeld eigen waarneming aan informatie uit een gesprek of uit een krantenbericht, en gaat die zo gekoppelde informatie uiteindelijk zelf geloven als gebaseerd op eigen waarneming. Dit kan een (deels) inaccuraat verklaring tot gevolg hebben en kan in het uiterste geval bij een verdachte resulteren in een valse bekentenis. Daarnaast bestaat er bij mensen met een licht verstandelijke beperking een grotere kans op *acquiescence* (Finlay & Lyons, 2002). *Acquiescence* is de neiging om op vragen bevestigend te antwoorden, ongeacht wat betrokkene er daadwerkelijk zelf van vindt ('Zijn wij vrienden?' 'Ja', 'Ben jij stout geweest?' 'Ja', enz.). Mensen met een licht verstandelijke beperking neigen er eerder dan gemiddeld begaafde mensen toe te denken dat datgene wat de verhoorder suggereert wel zal kloppen (Rassin & Candel, 2010). Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn gevoeliger voor compliance en pleasen. Compliance is de neiging van mensen om zich over te geven aan de (sociale) druk (Rassin & Candel, 2010). Toegeven is een manier om druk te reduceren ('Jullie zeggen allemaal dat ik het gedaan heb, dan zal dat wel zo zijn'). Een andere reden voor compliance is gelegen in de neiging om op te kijken tegen autoriteiten. Daarbij wil men in het verhoor aardig worden gevonden of conflicten met de verhoorders vermijden. Door deze grotere neiging tot compliance bestaat er bij een verdachte met een licht verstandelijke beperking een risico op het afleggen van een valse bekentenis.

Veel mensen met een licht verstandelijke beperking verwerken informatie trager. Ze hebben meer tijd nodig om informatie tot zich door te laten dringen. Na het stellen van een vraag kost het hun extra tijd om de vraag te 'vertalen' en in het geheugen te zoeken naar een antwoord. Ook het formuleren van een antwoord kost hun meer tijd. Krijgen ze deze tijd niet, bijvoorbeeld omdat er alweer een volgende vraag gesteld wordt, dan kunnen ze de draad kwijtraken. Zowel de taalproductie als het taalbegrip kan minder zijn (Moonen, De Wit & Hoogeveen, 2015). De woordenschat van mensen met een licht verstandelijke beperking is over het algemeen beperkter. Soms is er echter sprake van 'geleende taal': het overnemen en gebruiken van moeilijke woorden, waarvan de betekenis niet goed gekend is. Als niet wordt herkend dat er sprake is van 'geleende taal', is er kans op overschatting.

Een specifiek probleem, in het verdachtenverhoor, betreft het begrip van de rechten door een verdachte met een licht verstandelijke beperking, waaronder de cautie. De cautie houdt in dat een verdachte geen antwoord hoeft te geven op vragen. Het uitleggen van dit recht is echter ingewikkeld en wordt soms niet begrepen door verdachten (Rogers, Harrison, Shuman, Sewell & Hazelwood, 2007; Ronnenbergh, 2016). Aanpassingen van de formulering van de rechten

van verdachten door bijvoorbeeld het aantal rechten aan te kondigen, informatie in stukken te verdelen en kort te herhalen helpt bij het begrijpen van de rechten, maar levert geen totaalbegrip op (Snook, Luther, Eastwood, Collins & Evans, 2016; Ronnenbergh, 2016). Onderzoek naar het begrip van de cautie onder Nederlandse jongeren met een licht verstandelijke beperking liet zien dat ook een aangepaste versimpelde versie en een visueel ondersteunde versie van de cautie nog onvoldoende begrepen worden door deze jongeren (Wennekes, 2015). De inhoud van de boodschap van de cautie is ook relatief complex: er worden vragen gesteld, maar de jongere mag telkens kiezen of hij wel of geen antwoord geeft. En dat in een context waarin de politie voortdurend vragen stelt. Verdachten met een licht verstandelijke beperking gaan minder goed dan de gemiddeld begaafde verdachten om met stress. Die is er altijd in een bepaalde mate vanwege de arrestatie, de insluiting, het verhoor en de onzekerheid over het vervolg. Een gesprek voeren kost al meer energie voor mensen met een licht verstandelijke beperking, maar daarnaast kan wisselende concentratie hun ook parten spelen. Zij geven dit zelf niet altijd aan, dus is het aan een verhoorder om hier rekening mee te houden.

Soms is er bij mensen met een licht verstandelijke beperking sprake van geheugenzwakte of wantrouwen van het eigen geheugen (Van Bergen, 2009). Dit openbaart zich bijvoorbeeld wanneer een getuige of verdachte in een verhoor in zijn ogen allerlei irrelevante vragen moet gaan beantwoorden. De verhoorde gaat twijfelen aan zijn eigen geheugen en zo kunnen pseudoherinneringen ontstaan. Door deze twijfel gaat de persoon zich meer openstellen voor andere bronnen van informatie, zoals bijvoorbeeld die van de verhoorder.

Over het algemeen hebben mensen met een licht verstandelijke beperking meer moeite met het plaatsen van handelingen in de tijd. Dit maakt het beantwoorden van vragen over data en over de volgorde van handelingen moeilijk. Is de verhoorder niet op de hoogte van diens beperking, dan kunnen de antwoorden mogelijk negatief worden geïnterpreteerd en worden uitgelegd als weerstand of niet willen meewerken.

Veel mensen met een licht verstandelijke beperking zijn niet of slechts beperkt in staat om zich te verplaatsen in anderen. Dit heeft ook gevolgen voor de vorming van bijvoorbeeld het geweten (Van Toorn, 2010). Vragen aan iemand met een licht verstandelijke beperking over wat hij een ander aangedaan heeft, of vragen om een ander perspectief in te nemen, levert vaak weinig bruikbare informatie op. Dit kan vervolgens door hen die niet op de hoogte zijn van de licht verstandelijke beperking zelfs als negatief of antisociaal worden geïnterpreteerd.

Mensen met een licht verstandelijke beperking weten vaak heel weinig van de procedures rondom een verhoor en de consequenties van een aanhouding. Dit kan angst veroorzaken en angst vormt een risico in een verhoor. Uit angst kan iemand bijvoorbeeld een verklaring afleggen in de hoop snel van het verhoor af te zijn. Angst en vermoeidheid kunnen de invloed van stress daarnaast nog vergroten (Horselenberg, 2010).

Er kan gebrek aan overzicht zijn, waardoor een persoon met een licht verstandelijke beperking eerder in verwarring raakt over de vragen die hem gesteld

worden. Daarnaast kan hij moeite hebben om zijn eigen verhaal goed te structureren. Dit levert dan een onvolledige of ongestructureerde verklaring op. Aanzetten tot imaginatie in het verhoor is in ieder verhoor een risico, maar bij mensen met een licht verstandelijke beperking is dit risico nog groter. Het effect kan bij hen zelfs al optreden bij het vaak herhalen van de fantasie. Fantasie is een andere vorm van het creëren van visuele beelden in het hoofd. Bij het vaak herhalen van dezelfde vraag, en het oproepen tot herbeleving van de fantasie, wordt de kans op imaginatie groter. Herhaaldelijke imaginatie kan leiden tot bronamnesie en het ten onrechte bestempelen van deze fantasieën als zelf mee-gemaakte authentieke gebeurtenissen.

In een regulier verhoor worden wel eens dezelfde vragen herhaald. Soms omdat er onduidelijkheid is, maar er gaat ook een zekere druk van uit: 'we stoppen pas als we het antwoord krijgen dat we willen horen'. De kans bestaat dat iemand met een licht verstandelijke beperking het herhalen van vragen eerder op deze laatste manier interpreteert en dus daarna een ander antwoord gaat geven, waarbij het nog maar de vraag is of dit conform de waarheid is (O'Mahony, Milne & Grant, 2012).

5.9 SAMENWERKING VAN POLITIE MET (KETEN)PARTNERS

Bij de begeleiding van mensen met een licht verstandelijke beperking zijn veel personen en organisaties betrokken. Denk aan ouders, school, werk, MEE, reclassering en aan instellingen die ambulante of residentiële begeleiding bieden. Medewerkers van deze instellingen hebben vaak veel kennis van en ervaring met de specifieke wijze van denken en handelen van mensen met een licht verstandelijke beperking. In geval van een aangifte, getuigen- of verdachtenverhoor kunnen zij, natuurlijk rekening houdend met de voor hen geldende wetgeving betreffende privacy en idealiter met instemming van de persoon met een licht verstandelijke beperking zelf, informatie aan de politie verschaffen die de kwaliteit van het verhoor positief kan beïnvloeden. Deze informatie stelt de politiefunctionaris in staat om het verhoor zo veel als mogelijk op maat uit te kunnen voeren. Een goede voorbereiding op het verhoor van de persoon met een licht verstandelijke beperking is van groot belang. Ook hier kunnen personen die dicht bij deze persoon staan een belangrijke rol spelen. Procedures kunnen worden toegelicht en de persoon wordt zo veel als mogelijk gerustgesteld door serieus in te gaan op al zijn vragen en denkbeelden. Maar dat dit desondanks mis kan gaan, laten de volgende voorbeelden zien:

Een verhoor van een van een misdrijf verdachte jongvolwassene met een licht verstandelijke beperking was grondig voorbereid in samenspraak met MEE, en er was een heel verhoorprotocol bedacht. Toen de verdachte echter niet thuis was op het geplande moment en pas enkele dagen later werd opgepakt op straat, werd het verhoor gedaan door mensen die niets van het protocol afwisten en die geen rekening hielden met de licht verstandelijke beperking.

In een moordzaak was een getuige met een licht verstandelijke beperking slechts summier gehoord, omdat het verhoor onvoldoende op maat kon worden uitgevoerd en het te weinig bruikbare informatie opleverde. Later, in een aanvullend verhoor door een gespecialiseerd verhoorder, bleek deze ooggetuige cruciale informatie te hebben voor het oplossen van de zaak.

Inmiddels zijn er ook vele voorbeelden van verhoren van slachtoffers, getuigen of verdachten met een licht verstandelijke beperking die goed afgestemd zijn op de persoon en zijn beperking(en).

Daarnaast is het ook belangrijk dat een advocaat die de persoon met een licht verstandelijke beperking juridisch bijstaat, goed op de hoogte is van de specifieke wijze van denken, communiceren en zich uiten van deze persoon. Zeker omdat vanaf 1 maart 2016 een advocaat verhoorbijstand verleent en onder andere tot taak heeft in te grijpen in het verhoor wanneer de verhoorde de vraag niet begrijpt, of wanneer er sprake is van ontoelaatbare druk (zie ook hoofdstuk 6). Politie en grotere instellingen die regelmatig contact hebben met de politie over cliënten als slachtoffer, aangever of dader zouden de kwaliteit van hun werk kunnen vergroten door met vaste contactpersonen te werken. De hulpverlening aan een slachtoffer, getuige of verdachte gaat meestal door, ook als er sprake is van politiecontacten. Daarom is het in het belang van de waarheidsvinding en de hulpverlening aan de persoon met een licht verstandelijke beperking belangrijk dat de hulpverlening en de politie, waar mogelijk rekening houdend met ieders verantwoordelijkheden, elkaar op de hoogte houden (Huussen, 2013).

5.10 TIPS VOOR HET VERHOOR VAN MENSEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING

Hierna wordt ingegaan op tips voor het verhoor, maar de meeste tips zijn ook bruikbaar bij andere vormen van gespreksvoering van politiefunctionarissen met mensen met een licht verstandelijke beperking (zie ook De Wit, Moonen & Douma, 2011; De Borg, z.j.; van der Sleen & Heestermans, 2010).

5.10.1 *Het herkennen*

Het herkennen van personen met een licht verstandelijke beperking is noodzakelijk om vervolgacties als het inschakelen van een gespecialiseerde verhoorder, het opschalen van de registratie van het verhoor of het aanpassen van het verhoor te kunnen bepalen. Soms is er uit voorinformatie al bekend dat iemand een licht verstandelijke beperking heeft of functioneert op het niveau van een licht verstandelijke beperking (Moonen, 2015). Bijvoorbeeld omdat er een rapportage beschikbaar is, er informatie van een (mede)getuige of familielid is, of omdat iemand dit zelf aangeeft. Als iemand een licht verstandelijke beperking heeft, voldoet betrokkene aan alle drie in de DSM-5 daartoe genoemde criteria. Als iemand functioneert op het niveau van een licht verstandelijke beperking voldoet iemand niet aan alle drie de criteria, of zijn deze (nog) niet officieel vastgesteld, maar moet de communicatie met de betrokkene toch aangepast

worden. Er is – uitgegeven door testuitgever Hogrefe Amsterdam – een instrument op de markt, de SCIL, dat door een politiefunctionaris in een gesprek met een persoon met een vermoeden van een licht verstandelijke beperking in tien minuten kan worden afgenomen, en dat met een grote mate van waarschijnlijkheid aangeeft of er al dan niet sprake is van een licht verstandelijke beperking (Kaal, Nijman & Moonen, 2015). De praktische kant van het gebruik van de SCIL bij het werk van de politie moet nog nader worden uitgewerkt. Tot die tijd kan de verhoorder vragen stellen in het persoonsgerichte verhoor om een indicatie te krijgen of er mogelijk sprake is van een licht verstandelijke beperking, bijvoorbeeld door een aantal vragen van de SCIL en de ‘vragenlijst indicatie kwetsbaarheid’ te gebruiken over opleiding, contacten met de zorg, werk en leefsituatie.

Is wel van tevoren bekend dat de te verhoren persoon een licht verstandelijke beperking heeft, dan gelden onderstaande tips, waarbij een onderscheid te maken is in de voorbereiding en de uitvoering van verhoor.

5.10.2 *Algemene tips bij de voorbereiding van het verhoor*

Probeer zo veel mogelijk informatie te verzamelen over de persoon van het slachtoffer of de getuige of verdachte. Hoe specifieker de informatie, hoe beter. Aangezien de doelgroep mensen met een licht verstandelijke beperking divers is, is specifieke informatie over de ‘gebruiksaanwijzing’ van de betreffende persoon het meest nuttig. Het gaat hierbij met name om informatie over de (manier van) communicatie en bejegening van deze persoon. Probeer via diverse kanalen, zoals (keten)partners, deze informatie te verkrijgen.

5.10.3 *Tips voor de uitvoering van het verhoor*

Voor een verhoor gelden veel regels, maar als het mensen met een (licht) verstandelijke beperking betreft, vragen onderstaande aspecten nog meer zorg:

- Wees consequent en voorspelbaar in gedrag.
- Bewaar een neutrale houding.
- Breng structuur in het verhoor aan.
- Leg zaken duidelijk en in gedeeltes uit, laat eventueel terugvertellen in eigen woorden om het begrip te toetsen (eventueel om de verwachtingen van het verhoor te checken). Kondig aan hoeveel punten er zijn of hoeveel zaken er uitgelegd gaan worden.
- Ondersteun het verhoor eventueel met visueel materiaal, bijvoorbeeld een tijdlijn, een agenda, pictogrammen, foto’s.
- Geef eventueel concrete instructies, bijvoorbeeld dat de persoon moet aangeven dat hij iets niet begrijpt, en de verhoorder moet corrigeren wanneer deze een fout maakt’.
- Laat de persoon niet raden en zet hem niet aan tot fantaseren.
- Praat niet in hypothesen (‘Stel dat jij de dader was, hoe ...’).
- Pas het verhoor- en spreektempo aan (geef de tijd om na te denken en te antwoorden).

- Gebruik eenvoudige en concrete taal.
- Gebruik zo weinig mogelijk buitenlandse woorden en begrippen of vakjargon.
- Formuleer korte, concrete zinnen (denk aan vijf tot zeven woorden in één zin).
- Gebruik geen verwijswaarden (woorden die verwijzen naar een woord dat al eerder gebruikt is, zoals die, dat, hem, toen, enz.).
- Gebruik geen dubbele ontkenningen in een zin.
- Stel één vraag tegelijk en gebruik geen samengestelde zinnen.
- Wees spaarzaam met het gebruik van meerkeuzevragen.
- Gebruik geen uitdrukkingen of spreekwoorden, of controleer of die bekend zijn.
- Gebruik geen ironie.
- Geef geen beloning of compliment voor antwoorden over zaakgerichte informatie omdat dit het risico op compliance vergroot.
- Vraag niet of iemand het begrepen heeft (er is een grote kans dat 'ja' gezegd wordt, terwijl dit niet het geval is).
- Toets of iemand het begrepen heeft door hem iets terug te laten vertellen.
- Verhoor niet té lang (let op wat de persoon aankan en let op vermoeidheid, verminderde aandacht en verminderde concentratie).
- Verhoor niet te vaak (dit is per persoon en zwaarte van de zaak verschillend).
- Las regelmatig een pauze in tijdens het verhoor.

5.11 OPLEIDINGEN VAN DE POLITIE OP HET GEBIED VAN MENSEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING

Het niet herkennen van een persoon met een licht verstandelijke beperking door de politie kan grote consequenties hebben. Er is een beperkt aantal rechterlijke uitspraken geweest waarin de verklaring van een verdachte met een licht verstandelijke beperking is uitgesloten van het bewijs. In één geval omdat het verhoor niet audiovisueel was opgenomen, terwijl dit wel had moeten volgens de *Aanwijzing AVR* (Rechtbank Breda, parketnummer 800515-10). In een ander geval omdat een verdachte niet was gewezen op zijn consultatierecht. Dit betrof een niet-aangehouden verdachte die officieel geen recht had op consultatie, maar vanwege zijn licht verstandelijke beperking er toch baat bij zou hebben gehad (Hoge Raad, ECLI:NL:HR:2010:BN7727). Ook het verhoren van een verdachte met een licht verstandelijke beperking zonder hier expliciet rekening mee te houden kan leiden tot vrijspraak (Hof Den Bosch, ECLI:NL:GHSHE:2011:BP5316 en Rechtbank Maastricht, ECLI:NL:RBMAA:2008:BD0562). Dit zijn maar een paar voorbeelden, die het belang van voldoende kennis bij de politie over licht verstandelijke beperking aangeven.

Om de vaardigheid van het herkennen en de kennis over kenmerken van een licht verstandelijke beperking door politiefunctionarissen te vergroten is dit onderwerp inmiddels geïntegreerd in de basispolitieopleiding. Voor de reeds

opgeleide politiemensen zijn er een eendaagse training (theorie) en meerdaagse training (vaardigheid) ontwikkeld. Ook in de opleiding voor rechercheurs en in het kader van de jeugdtaak van de politie is het onderwerp licht verstandelijke beperking een lesonderdeel. In de opleiding voor de aanpak van mensenhandel komt ook een onderdeel over het verhoren van kwetsbare personen. Sinds 1991 bestaat er een gespecialiseerde opleiding voor het verhoren van jonge getuigen en getuigen met een licht verstandelijke beperking. Sinds 2012 is er ook een gespecialiseerde opleiding voor het verhoren van kwetsbare verdachten, onder wie verdachten met een licht verstandelijke beperking.

REFERENTIES

- Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten* (2012). College van procureurs-generaal, kenmerk 2010A018gp.
- Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik* (2011). College van procureurs-generaal, kenmerk 2010A026.
- Amelvoort, A.G., Rispens, I. & Grolman, H. (2015). *Handleiding verhoor* (6de herziene druk). Amsterdam: Stapel & De Koning.
- Bergen, S. van (2009). Geheugenwantrouwen. *Tijdschrift voor Neuropsychiatrie en Gedragsneurologie*, 2(2), 59-63.
- De Borg (z.j.). *Hoe herken ik mensen met een lichte verstandelijke beperking? Een beknopte handreiking en enkele tips voor de omgang bestemd voor medewerkers van politie & justitie, maatschappelijk werk en reclassering*. Den Dolder: De Borg.
- Finlay, W.M.L. & Lyons, E. (2002). Acquiescence in interviews with people who have mental retardation. *Mental Retardation*, 40(1), 14-29.
- Gudjonsson, G.H. (2010). Psychological vulnerabilities during police interviews. Why are they important? *Legal and Criminological Psychology*, 15, 161-175.
- Horselenberg, R. (2010). De kwetsbare verdachte. *Ars Aequi*, 7, 509-512.
- Huussen, E. (2013). *Omgaan met een vermoeden van seksueel misbruik binnen instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking. De samenwerking tussen politie en hulpverlening*. Masterscriptie Orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam.
- Israëls, H. & Horselenberg, R. (2010). Valse bekentenissen. In P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: psychologie van het recht* (pp. 765-783). Deventer: Kluwer.
- Kaal, H.L., Nijman, H.L.I. & Moonen, X.M.H. (2015). *Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking voor volwassenen (SCIL 18+) & voor jongeren van veertien tot en met zeventien jaar (SCIL 14-17)*. Handleiding. Amsterdam: Hogrefe.
- Loftus, E.F. & Palmer, J.C. (1974). Reconstruction of auto-mobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, 13, 585-589.
- Merckelbach, H.L.G.J., Candel, I., Jelicic, M. & Crombag, H.F.M. (2003). De goede getuige TREMA, Nr. 6, 213-219.
- Moonen, X.M.H. (2015). *Is inclusie van mensen met een verstandelijke beperking vanzelfsprekend?* Lectorale rede. Heerlen: Zuyd Onderzoek.
- Moonen, X., Wit, M. de & Hoogeveen, M. (2015). Mensen met een licht verstandelijke beperking in aanraking met politie en justitie. In M. Bockstaele & P. Ponsaers. *Saldus Plus. Aandachtspunten bij de implementatie van EU-Richtlijn 2013/48*, 219-234. Veiligheidsstudies 11. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.

- O'Mahony, B.M., Milne, B. & Grant, T. (2012). To challenge, or not to challenge? Best practice when interviewing vulnerable suspects. *Policing*, 6, 301-313.
- Politie-instructie zeden 2016* (2016). Landelijk Programma Zeden Kinderpornografie en Kinderseks-toerisme.
- Rassin, E. & Candel, I. (2010). Suggestie tijdens het verhoor. In P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: psychologie van het recht* (pp. 509-528). Deventer: Kluwer.
- Rogers, R., Harrison, K.S., Shuman, D.W., Sewell, K.W. & Hazelwood, L.L. (2007). An analysis of Miranda warnings and waivers: Comprehension and coverage. *Law and Human Behavior*, 31, 177-192.
- Ronnenbergh, Q. (2016). *Het begrijpen van de Nederlandse cautie door jongeren zonder een licht verstandelijke beperking met een IQ hoger dan 85. Een replicatieonderzoek*. Masterscriptie Orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam.
- Sauerland, M., Schell-Leugers, J. & Sagana, A. (2015). Fabrication puts suspects at risk: Blindness to changes in transgression-related statements. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 544-551.
- Sleen, J. van der & Heestermans, M. (2010). Verstandelijke beperking en verhoor. In P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: psychologie van het recht* (pp. 605-623). Deventer: Kluwer.
- Snook, B., Luther, K., Eastwood, J., Collins, R. & Evans, S. (2016). Advancing legal literacy: The effect of listenability on the comprehension of interrogation rights. *Legal and Criminological Psychology*, 21, 174-188.
- Spivak, B.L. & Thomas, S.D.M. (2012). Police contact with people with an intellectual disability: The independent third person perspective. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57, 635-646.
- Toorn, B. van (2010). Zwakbegaafdheid. In B.A. Blansjaar (red.), *Stoornis en delict* (pp. 123-140). Utrecht: De Tijdstroom.
- Wennekes, P.A.H. (2015). *Begrijpen jongeren met een Licht Verstandelijke Beperking de Nederlandse cautie?* Masterscriptie Orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam.
- Wit, M. de, Moonen, X. & Douma, J. (2011). *Richtlijn effectieve interventies LVB*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.